

مرکز جهانی علوم اسلامی

مدرسه عالی فقه و معارف اسلامی

پایان نامه کارشناسی ارشد

رشته فقه و معارف اسلامی

عنوان:

بررسی تطبیقی عملکرد کارگزاران

خلفای سه گانه با کارگزاران امیرالمؤمنین علیه السلام

استاد راهنما:

حجة الاسلام و المسلمین دکتر محمد رضا جباری

استاد مشاور:

حجة الاسلام و المسلمین علی اکبر ذاکری

دانش پڑوه:

ناظر حسین فهیمی

تابستان: ۱۳۸۴

کتابخانه جامع مرکز نبی عیون اسلامی

شماره ثبت: ۸۵۶

تاریخ ثبت:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

□ مسئولیت مطالب مندرج در این پایان نامه ، به عهده نویسنده می باشد.

□ هرگونه استفاده از این پایان نامه با ذکر منبع ، بلاشکال است و نشر آن

در داخل کشور منوط به اخذ مجوز از مرکز جهانی علوم اسلامی است.

تقدیم به:

به علی بن ابی طالب امیرالمؤمنین علیه السلام اولین مرد مسلمان، قهرمان مدافع اسلام، عدالت خواه تاریخ و یاور مظلومان و ستمدیدگان.
به امام علی علیه السلام و پیرو راستینش امام خمینی (ره) بنیان گزار جمهوری اسلامی ایران و به تمام پیروان حقیقی آن حضرت که در خط سرخ علوی با الهام از مکتب وی به اجرای عدالت همت گماشتند، عاشقانه و عارفانه جان باختند و...

به پدر و مادرم که عشق اہلبیت علیہم السلام را به من آموختند.

تقدیر و تشکر

الحمد لله والصلوة على رسول الله و على آله آل الله.

اکنون که این تحقیق به پایان رسیده است، بر خود لازم می دانم سپاس و قدردانی
نمایم از:

حضرت حجة الاسلام والمسلمین جناب آقای اعرافی (حفظه الله) مدیر محترم
مرکز جهانی علوم اسلامی و حضرت حجة الاسلام و المسلمین جناب آقای محامی
(حفظه الله) مدیر محترم مدرسه عالی فقه و معارف اسلامی که در سایه رهنمودهای
مقام معظم رهبری (مدظله العالی) این فضای تحقیقی و پژوهشی را برای طلاب محترم
بوجود آورده اند. همچنین با سپاس و قدردانی از اساتید و شخصیت های علمی که در
تدوین این پایان نامه خوشه چین خرمن علم و فضلشان بوده ام.

حضرت حجة الاسلام و المسلمین جناب آقای دکتر جباری (حفظه الله) که
راهنمایی سودمند و دلسوزانه ایشان برای به سامان رسیدن این تحقیق تأثیر بسزایی
داشت.

حضرت حجة الاسلام و المسلمین جناب آقای ذاکری (حفظه الله) که مشارکت
صمیمانه و دلسوزانه ایشان و کتاب با ارزشش «سیمای کارگزاران علی بن ابی طالب
امیر المؤمنین (علیه السلام)» راهگشای این جانب در این تحقیق بود.

و با قدر دانی از دوستانی که در تدوین این پایان نامه با من همکاری نمودند.

چکیده

موضوع مورد تحقیق در این رساله «بررسی تطبیقی عملکرد کارگزاران خلفای ثلاث با کارگزاران امیرالمؤمنین (علیه السلام)» می باشد، تطبیق و مقایسه بین عملکرد کارگزاران خلفای سه گانه و عملکرد کارگزاران امیرالمؤمنین و نوع عکس العمل خلفای ثلاث و امیرالمؤمنین (علیه السلام) نسبت به عملکرد کارگزاران، یکی از موضوعات نیازمند پژوهش است که از خلال آن علاوه بر یک بررسی جدید تاریخی، می توان نمونه های نیک و بد تاریخی را شناسائی و نقد و تحلیل نمود.

این نوشتار مشتمل بر بخشهایی به این ترتیب می باشد: در بخش اول به بررسی و معرفی اجمالی شخصیت و عملکرد کارگزاران ابوبکر، در بخش دوم به بررسی و معرفی اجمالی شخصیت و عملکرد کارگزاران عمر، در بخش سوم به بررسی و معرفی اجمالی شخصیت و عملکرد کارگزاران عثمان و در بخش چهارم به بررسی و معرفی اجمالی شخصیت و عملکرد کارگزاران امیرالمؤمنین (علیه السلام) پرداخته شده است.

در بخش پنجم بررسی تطبیقی عملکرد کارگزاران خلفای سه گانه با عملکرد کارگزاران امیرالمؤمنین (علیه السلام) به این صورت بیان شده است. فصل اول: نوع عملکرد کارگزاران خلفای ثلاث، فصل دوم: نوع عملکرد کارگزاران مشترک و فصل سوم: نوع عملکرد کارگزاران امیرالمؤمنین (علیه السلام). در بخش ششم ویژگیها و شرایط یک کارگزار از دیدگاه اسلام، معیار خلفای ثلاث و امیرالمؤمنین (علیه السلام) در انتخاب کارگزاران و نوع عکس العمل خلفای سه گانه و امیرالمؤمنین (علیه السلام) نسبت به عملکرد کارگزاران به این ترتیب پرداخته شده است. فصل اول: برخی ویژگیها و شرایط یک کارگزار از دیدگاه قرآن و سنت. فصل دوم: معیار خلفای ثلاث و معیار و ملاک امیرالمؤمنین (علیه السلام) در انتخاب کارگزاران، فصل سوم: نوع عکس العمل خلفای سه گانه نسبت به عملکرد کارگزاران. فصل چهارم: نوع عکس العمل امیرالمؤمنین نسبت به عملکرد کارگزاران.

واژگان کلیدی در این تحقیق عبارت اند از: کارگزاران، خلفای ثلاث و امیرالمؤمنین (علیه السلام)، کارگزاران خلفای سه گانه و امیرالمؤمنین (علیه السلام) که در پایان مباحث کلیات توضیحی درباره این واژه ها آمده است، اسامی کارگزاران خلفای سه گانه و امیرالمؤمنین (علیه السلام) بر اساس محل مأموریت شان در پایان مباحث مقدماتی ذکر شده اند.

فهرست مطالب

پیشگفتار:	۱
ضرورت و نوآوری تحقیق:	۲
مطالب بخش‌های اول تا چهارم:	۳
مطالب بخش پنجم:	۴
فصل سوم:	۴
مطالب بخش ششم:	۴

مباحث مقدماتی: کلیات تحقیق

تعریف مسئله	۸
سئوال اصلی	۸
سئوال‌های فرعی	۸
فرضیه‌های تحقیق	۹
هدف تحقیق	۱۰
سابقه و ضرورت انجام تحقیق	۱۰
سیمای کارگزاران علی بن ابی طالب امیرالمومنین <small>علیه السلام</small>	۱۱
بررسی و نقد زندگانی و عملکرد کارگزاران و مأموران خلیفه اول	۱۲
روش تحقیق	۱۳
روش و ابزار گردآوری اطلاعات	۱۳
قلمرو تحقیق (زمانی، مکانی و موضوعی)	۱۳
توضیح واژه‌های کلیدی تحقیق	۱۴

- ۱- کارگزاران ۱۴
- ۲- خلفای سه گانه و امیرالمؤمنین علیه السلام ۱۴
- ۱-۲ ابوبکر ۱۴
- ۲-۲ عمر ۱۵
- ۲-۳ عثمان ۱۵
- ۳- کارگزاران خلفای سه گانه و امیرالمؤمنین علیه السلام ۱۵

بخش اول: معرفی اجمالی شخصیت و عملکرد کارگزاران ابوبکر

- شرح حال ابوبکر ۱۷
- ۱- ابو عبیده بن جراح ۱۹
- ۱-۱ عصر رسول خدا صلی الله علیه و آله ۱۹
- ۱-۲ دوران خلافت ابوبکر ۲۰
- ۱-۳ کارگزار و فرمانده عمر در شام ۲۱
- ۱-۴ مناصب ابو عبیده ۲۱
- ۲- ابو موسی اشعری ۲۲
- ۲-۱ عصر رسول خدا صلی الله علیه و آله ۲۲
- ۲-۲ والی ابوبکر بر بخش یمن ۲۲
- ۲-۳ دوران خلافت عمر ۲۳
- ۲-۴ کارگزار عثمان در بصره و کوفه ۲۳
- ۲-۵ کارگزار امیرالمؤمنین علیه السلام در کوفه ۲۴
- ۲-۶ مناصب ابو موسی ۲۴
- ۳- جریر بن عبدالله ۲۵
- ۳-۱ عصر رسول خدا صلی الله علیه و آله ۲۵
- ۳-۲ والی نجران در زمان ابوبکر ۲۵
- ۳-۳ فعالیت در زمان عمر ۲۶

- ۳-۴. والی همدان در زمان عثمان ۲۷
- ۳-۵. عملکرد جریر در زمان امام علی علیه السلام ۲۷
- ۳-۶. مناصب جریر ۲۷
- ۴- حذیفه بن محسن ۲۷
- ۴-۱. والی عمان در زمان ابوبکر ۲۷
- ۴-۲. والی یمامه در زمان عمر ۲۸
- ۵- خالد بن ولید ۲۹
- ۵-۱. عصر رسول خدا صلی الله علیه و آله ۲۹
- ۵-۲. عملکرد خالد در زمان ابوبکر ۳۰
- ۵-۳. مناصب خالد ۳۲
- ۶- زیاد بن لبید ۳۲
- ۶-۱. عصر رسول خدا صلی الله علیه و آله ۳۲
- ۶-۲. والی حضر موت در دوران ابوبکر ۳۳
- ۷- سلیط بن قیس ۳۳
- ۸- شر حیل بن حسنه ۳۴
- ۸-۲. نامزد ولایت اردن از جانب ابوبکر ۳۵
- ۸-۳. والی اردن در زمان عمر ۳۵
- ۹- عتاب بن اسید ۳۶
- ۹-۱. عصر رسول خدا صلی الله علیه و آله ۳۶
- ۹-۲. والی مکه در زمان ابوبکر ۳۶
- ۱۰- عثمان بن ابی العاص ۳۷
- ۱۰-۱. عصر رسول خدا صلی الله علیه و آله ۳۷
- ۱۰-۲. والی طائف در زمان ابوبکر ۳۷
- ۱۰-۳. والی طائف، عمان و بحرین در دوران عمر ۳۷
- ۱۰-۴. مناصب عثمان بن ابی العاص ۳۸

- ۱۱- علاء بن حضرمی ۳۸
- ۱۱-۱. عصر رسول خدا ﷺ ۳۸
- ۱۱-۲. والی بحرین در دوران ابوبکر ۳۹
- ۱۱-۴. مناصب علاء بن حضرمی ۴۰
- ۱۲- عیاض بن غنم ۴۰
- ۱۲-۱. عصر رسول خدا ﷺ ۴۰
- ۱۲-۲. والی دومة الجندل در زمان ابوبکر ۴۰
- ۱۲-۳. والی حمص در زمان عمر ۴۱
- ۱۳- عمرو بن عاص ۴۱
- ۱۳-۱. عصر رسول خدا ﷺ ۴۱
- ۱۳-۲. نامزد ولایت فلسطین در زمان ابوبکر ۴۲
- ۱۳-۳. والی فلسطین و مصر در زمان عمر ۴۲
- ۱۳-۴. کارگزار مصر در زمان عثمان ۴۲
- ۱۳-۵. عمرو عاص پس از عثمان ۴۳
- ۱۳-۶. مناصب عمر و عاص ۴۳
- ۱۴- عکرمه بن ابی جهل ۴۳
- ۱۴-۱. عصر رسول خدا ﷺ ۴۴
- ۱۴-۲. کارگزار ابوبکر در عمان ۴۴
- ۱۵- مثنی بن حارثه کارگزار کوفه ۴۵
- ۱۶- معاذ بن جبل ۴۵
- ۱۶-۱. عصر رسول خدا ﷺ ۴۵
- ۱۶-۲. کارگزار ابوبکر در جند ۴۶
- ۱۷- مهاجر بن ابی امیه ۴۶
- ۱۷-۱. عصر رسول خدا ﷺ ۴۷
- ۱۷-۲. والی صنعا در زمان خلیفه اول ۴۷

۴۸	۱۸- یزید بن ابی سفیان
۴۸	۱۸-۱. عصر رسول خدا ﷺ
۴۸	۱۸-۲. نامزد ولایت دمشق در زمان ابوبکر
۴۹	۱۸-۳. والی دمشق در زمان عمر
۴۹	۱۹- یعلی بن امیه
۴۹	۱۹-۱. عصر رسول خدا ﷺ
۴۹	۱۹-۲. کارگزار خولان در زمان ابوبکر
۵۰	۱۹-۳. والی بخش یمن (جند) در زمان عمر
۵۰	۱۹-۴. والی صنعا در زمان عثمان

بخش دوم: معرفی اجمالی شخصیت و عملکرد کارگزاران عمر

۵۲	شرح حال عمر
۵۴	۱-۱. عصر رسول خدا ﷺ
۵۴	۱-۲. کارگزار بحرین
۵۵	۲- ابو عبیده بن جراح کارگزار شام
۵۵	۳- ابو موسی اشعری کارگزار بصره
۵۵	۴- جریر بن عبدالله کارگزار سواد
۵۵	۵- جبیر بن مطعم
۵۶	۵-۱. عصر رسول خدا ﷺ
۵۶	۵-۲. کارگزار کوفه
۵۶	۶- حبیب بن مسلمه
۵۶	۶-۱. عصر رسول خدا ﷺ
۵۷	۶-۲. کارگزار عمر در جزیره، ارمنیه و آذربایجان
۵۷	۶-۳. نقش حبیب در فتوحات
۵۸	۷- حدیفة بن یمان

- ۱۶- شریح بن عامر کارگزار عمر در بصره ۶۸
- ۱۷- شرحبیل بن حسنه کارگزار اردن ۶۸
- ۱۸- ضرار بن خطاب کارگزار ماسبذان ۶۹
- ۱۹- عتبة بن غزوان ۶۹
- ۱۹-۱. عصر رسول خدا ﷺ ۶۹
- ۱۹-۲. کارگزار عمر در بصره ۶۹
- ۲۰- عیاش بن ابی ثور کارگزار بحرین ۷۰
- ۲۱- عتبة بن فرقند کارگزار عمر و عثمان در آذربایجان ۷۰
- ۲۲- عبدالله بن ابی ربیع ۷۱
- ۲۲-۱. عصر رسول خدا ﷺ ۷۱
- ۲۲-۲. کارگزار عمر و عثمان در بخش یمن ۷۱
- ۲۳- عبدالرحمن بن سهل کارگزار عمر در بصره ۷۲
- ۲۴- عبدالله بن معتم کارگزار عمر در موصل ۷۲
- ۲۵- عبدالله بن عبدالله کارگزار کوفه ۷۳
- ۲۶- علقمة بن علاثة ۷۳
- ۲۶-۱. عصر رسول خدا ﷺ ۷۳
- ۲۶-۲. کارگزار حوران از جانب عمر ۷۴
- ۲۷- عمار یاسر ۷۴
- ۲۷-۱. عصر رسول خدا ﷺ ۷۴
- ۲۷-۲. کارگزار عمر در کوفه ۷۵
- ۲۷-۳. مخالفت با عثمان و شهادت در رکاب امیرالمؤمنین علیه السلام ۷۶
- ۲۷-۴. مناصب عمار ۷۶
- ۲۸- عمر بن مالک کارگزار عمر در قرقیسا ۷۶
- ۲۹- عمیر بن سعد کارگزار عمر و عثمان در حمص ۷۷
- ۳۰- عثمان بن ابی العاص کارگزار طائف، عمان و بحرین ۷۸

- ۳۱- علاء بن حضرمی کارگزار بحرین ۷۸
- ۳۲- عیاض بن غنم کارگزار حمص ۷۸
- ۳۳- عمروعاص کارگزار فلسطین و مصر ۷۸
- ۳۴- عبدالرحمن بن ابزی کارگزار مکه ۷۸
- ۳۵- قدامة بن مظعون ۷۹
- ۳۵-۱. عصر رسول خدا ﷺ ۷۹
- ۳۵-۲. کارگزار عمر در بحرین ۷۹
- ۳۶- قنفذ ۸۰
- ۳۶-۱. قنفذ در جریان سقیفه ۸۰
- ۳۶-۲. کارگزار عمر در مکه ۸۰
- ۳۷- قعقاع بن عمر کارگزار حُلوان ۸۱
- ۳۸- مثنی بن حارثه ۸۱
- ۳۸-۱. کارگزار ابوبکر در کوفه ۸۱
- ۳۸-۲. والی مرز کوفه در زمان عمر ۸۲
- ۳۹- محرز بن حارثه کارگزار عمر در مکه ۸۲
- ۴۰- معاویة بن ابی سفیان ۸۳
- ۴۰-۱. عصر رسول خدا ﷺ ۸۳
- ۴۰-۲. والی شام در زمان عمر و عثمان ۸۳
- ۴۱- مغیرة بن شعبه ۸۴
- ۴۱-۱. عصر رسول خدا ﷺ ۸۵
- ۴۱-۲. کارگزار عمر در بصره و کوفه ۸۵
- ۴۱-۳. والی کوفه در زمان عثمان ۸۶
- ۴۱-۴. مناصب مغیره ۸۷
- ۴۲- معاذ بن جبل جانشین ابو عبیده در شام ۸۷
- ۴۳- نافع بن عبدالحارث کارگزار عمر در مکه ۸۷

- ۴۴- نعمان بن عدی کارگزار عمر در میسان..... ۸۸
 ۴۵- ولید بن عقبه کارگزار جزیره..... ۸۹
 ۴۶- یزید بن ابی سفیان کارگزار شام (دمشق)..... ۸۹
 ۴۷- یعلی بن امیه کارگزار جند (بخش یمن)..... ۸۹

بخش سوم: معرفی اجمالی شخصیت و عملکرد کارگزاران عثمان

- شرح حال عثمان:..... ۹۱
 ۱- اشعث بن قیس کندی..... ۹۲
 ۱-۱. عصر رسول خدا ﷺ..... ۹۳
 ۲-۱. کارگزار آذربایجان از جانب عثمان..... ۹۳
 ۲- امیر (امین) بن احمر یشکری کارگزار عثمان در بخش خراسان..... ۹۴
 ۳- ابولاعور سلمی..... ۹۵
 ۱-۳. کارگزار عثمان در اردن..... ۹۵
 ۴- ابوموسی اشعری کارگزار بصره و کوفه..... ۹۶
 ۵- جریر بن عبدالله کارگزار همدان..... ۹۶
 ۶- حذیفه بن یمان کارگزار مدائن و ارمنستان..... ۹۶
 ۷- سائب بن اقرع کارگزار اصفهان..... ۹۶
 ۸- سعد بن ابی وقاص کارگزار کوفه..... ۹۷
 ۹- سعید بن عاص..... ۹۷
 ۱-۹. عصر رسول خدا ﷺ..... ۹۸
 ۲-۹. دوران خلافت عثمان..... ۹۸
 ۳-۹. عملکرد سعید بعد از دوران عثمان..... ۱۰۱
 ۴-۹. مناصب سعید..... ۱۰۲
 ۱۰-۱. سلمان بن ربیعہ..... ۱۰۲
 ۱-۱۰. کارگزار عثمان در ارمنستان (در بند)..... ۱۰۲

- ۱۱- عبدالرحمن بن خالد کارگزار عثمان در حمص ۱۰۳
- ۱۲- عبدالله بن عامر حضرمی کارگزار عثمان در مکه ۱۰۴
- ۱۳- عبدالله بن عامر ۱۰۴
- ۱-۱۳. عصر رسول خدا ﷺ ۱۰۴
- ۲-۱۳. کارگزار عثمان در بصره ۱۰۵
- ۱۴- عبدالله بن سعد بن ابی سرح ۱۰۶
- ۱-۱۴. عصر رسول خدا ﷺ ۱۰۶
- ۲-۱۴. کارگزار عثمان در مصر ۱۰۶
- ۱۵- عبیدالله بن معمر کارگزار عثمان در مکران و فارس ۱۰۷
- ۱۶- عثمان بن ابی العاص کارگزار فارس ۱۰۷
- ۱۷- عمرو عاص کارگزار مصر ۱۰۸
- ۱۸- عتبة بن فرقند کارگزار آذربایجان ۱۰۸
- ۱۹- عبدالله بن ابی ربیع کارگزار بخش یمن (جند و صنعا) ۱۰۸
- ۲۰- عمیر بن سعد کارگزار حمص ۱۰۸
- ۲۱- علی بن عدی کارگزار عثمان در مکه ۱۰۸
- ۲۲- مروان بن حکم ۱۰۹
- ۱-۲۲. عصر رسول خدا ﷺ ۱۰۹
- ۲-۲۲. وزیر و دبیر عثمان ۱۰۹
- ۲۳- معاویه بن ابی سفیان کارگزار شام ۱۱۰
- ۲۴- مغیره بن شعبه کارگزار کوفه و ارمنستان ۱۱۰
- ۲۵- ولید بن عقبه ۱۱۰
- ۱-۲۵. عصر رسول خدا ﷺ ۱۱۰
- ۲-۲۵. کارگزار عمر در جزیره و کارگزار عثمان در کوفه و جزیره ۱۱۱
- ۳-۲۵. ولید بعد از قتل عثمان ۱۱۱
- ۴-۲۵. مناصب ولید ۱۱۲

- ۲۶- یعلی بن امیه کارگزار صنعا (یمن)..... ۱۱۲
 تعدادی کارگزاران عثمان که در برخی منابع تنها اسم آنها آمده‌اند ۱۱۲

بخش چهارم: معرفی اجمالی شخصیت و عملکرد کارگزاران امیرالمؤمنین علیه السلام

- امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب علیه السلام ۱۱۶
- ۱- ابوالاسود دؤلی ۱۱۸
- ۱-۱. کارگزار امیرالمؤمنین علیه السلام در بصره ۱۱۸
- ۱-۲. مضمون اشعار ابوالاسود در رثای شهادت امیرالمؤمنین علیه السلام ۱۱۸
- ۱-۳. مناصب ابوالاسود ۱۱۹
- ۲- ابو قتاده انصاری ۱۱۹
- ۱-۲. عصر رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم ۱۱۹
- ۲-۲. کارگزار امام علی علیه السلام در مکه ۱۲۰
- ۳- ابو ایوب انصاری ۱۲۱
- ۳-۱. عصر رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم ۱۲۱
- ۳-۲. کارگزار امیرالمؤمنین علیه السلام در مدینه ۱۲۱
- ۳-۴. مناصب ابویوب انصاری ۱۲۲
- ۴- اشعث بن قیس (کارگزار آذربایجان) ۱۲۲
- ۵- ابوموسی اشعری (کارگزار کوفه) ۱۲۳
- ۶- ثابت بن قیس ۱۲۳
- ۶-۱. عصر رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم ۱۲۳
- ۶-۲. کارگزار امیرالمؤمنین در مدائن ۱۲۳
- ۷- جعدة بن هبیره ۱۲۴
- ۷-۱. عصر رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم ۱۲۴
- ۷-۲. کارگزار امیرالمؤمنین در خراسان ۱۲۴
- ۸- حدیفة بن یمان کارگزار مداین ۱۲۵

- ۹- حارث بن ربیع کارگزار امیرالمؤمنین علیه السلام در مدینه ۱۲۵
- ۱۰- حلو بن عوف ازدی کارگزار امیرالمؤمنین در عمان ۱۲۶
- ۱۱- خلید بن قره یربوعی کارگزار امیرالمؤمنین علیه السلام در خراسان ۱۲۶
- ۱۲- حریت بن راشد ۱۲۶
- ۱-۱۲. عصر رسول خدا صلی الله علیه و آله و دوران خلافت ابوبکر ۱۲۶
- ۲-۱۲. کارگزار امیرالمؤمنین در اهواز ۱۲۷
- ۱۳- ربعی بن کأس عنبری کارگزار امیرالمؤمنین در سیستان ۱۲۷
- ۱۴- ربیع بن خثیم کوفی ۱۲۸
- ۱-۱۴. کارگزار امام علی علیه السلام در قزوین ۱۲۹
- ۱۵- زیاد بن ابیه ۱۳۰
- ۱-۱۵. عصر رسول خدا صلی الله علیه و آله ۱۳۰
- ۲-۱۵. کارگزار امیرالمؤمنین در فارس و کرمان ۱۳۱
- ۳-۱۵. عملکرد زیاد بعد از شهادت امام علی علیه السلام ۱۳۱
- ۴-۱۵. مناصب زیاد بن ابیه ۱۳۲
- ۱۶- سعد بن مسعود ثقفی کارگزار امام علیه السلام در مداین ۱۳۲
- ۱۷- سعید بن نمران کارگزار امام در جند ۱۳۳
- ۱۸- سلیمان بن صرد خزاعی ۱۳۴
- ۱-۱۸. کارگزار امیرالمؤمنین علیه السلام در جبَل ۱۳۴
- ۲-۱۸. عملکرد سلیمان بعد از شهادت امام علی علیه السلام ۱۳۵
- ۱۹- سهل بن حنیف ۱۳۵
- ۱-۱۹. عصر رسول خدا صلی الله علیه و آله ۱۳۶
- ۲-۱۹. کارگزار امیرالمؤمنین علیه السلام در مدینه ۱۳۶
- ۲۰- شیبب بن عامر کارگزار امیرالمؤمنین علیه السلام در نصیبین ۱۳۷
- ۲۱- عثمان بن حنیف ۱۳۷
- ۱-۲۱. عصر رسول خدا صلی الله علیه و آله ۱۳۸

- ۱۳۸ ۲-۲۱. کارگزار امیرالمؤمنین در بصره ۱۳۸
- ۱۳۸ ۳-۲۱. مقابله عثمان ابن حنیف با طلحه و زبیر ۱۳۸
- ۱۳۹ ۲۲- عبدالرحمن بن ابزی ۱۳۹
- ۱۳۹ ۱-۲۲. کارگزار امیرالمؤمنین در خراسان ۱۳۹
- ۱۴۰ ۲۳- عبدالله بن عباس ۱۴۰
- ۱۴۰ ۱-۲۳. عصر رسول خدا ﷺ ۱۴۰
- ۱۴۱ ۲-۲۳. نقش ابن عباس در حکومت امام علی علیه السلام ۱۴۱
- ۱۴۳ ۳-۲۳. مناصب ابن عباس ۱۴۳
- ۱۴۳ ۲۴- عبدالله بن شبیل احمسی ۱۴۳
- ۱۴۴ ۱-۲۴. کارگزار امیرالمؤمنین علیه السلام در آذربایجان ۱۴۴
- ۱۴۴ ۲۵- عبدالله بن خباب بن ارت کارگزار امیرالمؤمنین علیه السلام در نهروان ۱۴۴
- ۱۴۵ ۲۶- عبدالله بن اهتم کارگزار امیرالمؤمنین در کرمان ۱۴۵
- ۱۴۵ ۲۷- عون بن جعدہ کارگزار امام علی علیه السلام در سیستان ۱۴۵
- ۱۴۶ ۲۸- عبیدالله بن عباس ۱۴۶
- ۱۴۶ ۱-۲۸. کارگزار امیرالمؤمنین علیه السلام در یمن ۱۴۶
- ۱۴۷ ۲-۲۸. عملکرد عبیدالله در زمان امام حسن علیه السلام ۱۴۷
- ۱۴۷ ۲۹- عمر بن ابی سلمه کارگزار بحرین ۱۴۷
- ۱۴۸ ۳۰- قثم بن عباس ۱۴۸
- ۱۴۸ ۱-۳۰. عصر رسول خدا ﷺ ۱۴۸
- ۱۴۸ ۲-۳۰. کارگزار امیرالمؤمنین در مکه ۱۴۸
- ۱۴۹ ۳۱- قرظہ بن کعب انصاری ۱۴۹
- ۱۴۹ ۱-۳۱. فعالیت قرظہ قبل از خلافت امام علی علیه السلام ۱۴۹
- ۱۵۰ ۲-۳۱. کارگزار امیرالمؤمنین در کوفه ۱۵۰
- ۱۵۰ ۳-۳۱. مناصب قرظہ ۱۵۰
- ۱۵۱ ۳۲- قیس بن سعد ۱۵۱

- ۱-۳۲. عصر رسول خدا ﷺ ۱۵۱
- ۲-۳۲. دوران خلافت حضرت امیر علیه السلام ۱۵۱
- ۳-۳۲. مناصب قیس ۱۵۳
- ۳۳- قعقاع بن شور کارگزار امیرالمؤمنین در میسان ۱۵۳
- ۳۴- لام بن زیاد کارگزار آن حضرت در مداین ۱۵۴
- ۳۵- مالک اشتر نخعی ۱۵۴
- ۱-۳۵. نقش اشتر در جبهه شورشیان علیه عثمان ۱۵۴
- ۲-۳۵. فعالیت مالک اشتر در ایام خلافت امیرالمؤمنین ۱۵۵
- ۳-۳۵. مناصب مالک اشتر ۱۵۶
- ۳۶- محمد بن ابی بکر ۱۵۷
- ۱-۳۶. اعتراض به عثمان ۱۵۷
- ۲-۳۶. کارگزار امیرالمؤمنین در مصر ۱۵۸
- ۳۷- محمد بن ابی حذیفه ۱۵۹
- ۱-۳۷. عصر رسول خدا ﷺ ۱۵۹
- ۲-۳۷. اعتراض به عثمان ۱۵۹
- ۳-۳۷. کارگزار امیرالمؤمنین در مصر ۱۶۰
- ۳۸- مخنف بن سلیم ۱۶۱
- ۱-۳۸. کارگزار امیرالمؤمنین در ری، اصفهان و همدان ۱۶۱
- ۳۹- منذر بن جادود عبدی، کارگزار اصطخر فارس ۱۶۲
- ۴۰- مصقله بن هبیره شیبانی، کارگزار اردشیر خرّه فارس ۱۶۳
- ۴۱- نعمان بن عجلان زرقی کارگزار بحرین ۱۶۴
- ۴۲- یزید بن قیس ارحبی ۱۶۴
- ۱-۴۲. کارگزار امیرالمؤمنین در ری، اصفهان، همدان و مدائن ۱۶۵
- ۴۳- یزید بن حجه تیمی کارگزار امام علیه السلام در ری ۱۶۵
- جمع بندی آماری کارگزاران ۴ خلیفه ۱۶۶

بخش پنجم: بررسی تطبیقی عملکرد کارگزاران خلفای سه گانه با امیرالمؤمنین علیه السلام

فصل اول: بررسی عملکرد کارگزاران خلفای ثلاث

- ۱- ابو عبیده بن جراح ۱۷۰
- دشمنی ابو عبیده با خاندان وحی ۱۷۰
- ۲- ابوهریره ۱۷۱
- دروغگویی ابوهریره ۱۷۱
- ۳- خالد بن ولید ۱۷۲
- ۳-۱. نافرمانی و خودسری خالد در زمان رسول خدا صلی الله علیه و آله ۱۷۲
- ۳-۲. سوء قصد نسبت به حضرت علی علیه السلام ۱۷۳
- ۳-۳. قتل عام بنی عامر ۱۷۳
- ۳-۴. قتل مالک بن نویره (سیاه ترین برگ از پرونده خالد) ۱۷۴
- دلایل مسلمان بودن مالک ۱۷۵
- ۳-۵. نمونه دیگر از هواپرستی و قدرت طلبی خالد ۱۷۵
- ۴- زیاد بن لبید ۱۷۶
- ۴-۱. عدم گذشت زیاد از بچه شتر و ایجاد فتنه ۱۷۶
- ۴-۲. آیا کسانی که زیاد متهم به ارتداد کرده بود، واقعاً مرتد بودند؟ ۱۷۷
- ۵- سعد بن ابی وقاص ۱۷۸
- ۵-۱. بی عدالتی در تقسیم بیت المال و ساختن کاخ ۱۷۸
- ۵-۲. تعلق سعد از دادن بیت المال ۱۷۹
- ۵-۳. اعتراف سعد به فضایل حضرت امیر علیه السلام ۱۷۹
- ۵-۴. سعد و شمشیر دولبه ۱۸۰
- ۶- سعید بن عاص ۱۸۱
- ۶-۱. تطهیر منبر به دستور سعید و دخالت بی جای در بیت المال ۱۸۱
- ۶-۲. طعن به هاشم بن عتبّه و اختصاص سواد عراق به قریش و ۱۸۱
- ۷- شرحبیل بن حسنّه ۱۸۲